

Afete Müdahale Zekâsı ve Afet Liderliği Üzerine Bir Araştırma: Türkiye ve Türk Kızılay Örnekleme

Yeşim Arslanoğlu¹, Mustafa Polat², Ahmet Çakmak³

Öz

Çalışmada, türetilmiş afete müdahale zekâsı ile bireylerin psikolojik sermayeleri (umut ve psikolojik dayanıklılık alt boyutları) ile afet liderliği üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırmaya Türk Kızılay'da görev yapan 402 çalışan ve diğer olmak üzere 917 toplamda 1319 kişi katılım sağlamıştır. Araştırma neticesinde afete müdahale zekâsı gibi türetilmiş bir zekâ türünden bahsedilebileceği ve bu zekâ türünün "afete hazırlık ve hazır bulunuşluk zekâsı" ile "afet takım yönetimi zekâsı" alt boyutlarından oluştuğu tespit edilmiştir. Yine araştırma sonucunda afet liderliği kavramından bahsedilebileceği ve afet liderliğinin "afette hızlı ve doğru karar verme" ve "afet liderlik özellikleri" alt boyutlarından oluştuğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları, afete müdahale zekâsının ve psikolojik sermayenin afet liderliğini öngördüğünü göstermektedir. Bunun yanı sıra, psikolojik dayanıklılık ve psikolojik sermaye hariç olmak üzere, incelenen diğer değişkenlerin kadınlarla erkeklerde farklılık gösterdiği ve bu iki boyut hariç diğer sonuçların erkekler lehine olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada, Türk Kızılay çalışanlarının afete müdahale zekâsı, psikolojik sermaye ve afet liderliği düzeylerinin, Kızılay bünyesi dışında çalışanlara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır. Bu bulgular, Kızılay çalışanlarının afete müdahale sürecinde sahip oldukları bilgi ve becerilerin, liderlik yetenekleriyle birleşerek etkin afet yönetimi ve liderlik süreçlerine olumlu katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın son bölümünde, çalışmada elde edilen bulgular çerçevesinde müteakip araştırmalar ve uygulamalar için önerilerde bulunulmuş ve tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Liderliği, Afet Müdahale Zekâsı, Psikolojik Sermaye, Türk Kızılay

A Research on Disaster Response Intelligence and Disaster Leadership: Türkiye And Turkish Red Crescent Sample

Abstract

In the study, the derived disaster response intelligence and the psychological capital (hope and psychological resilience sub-dimensions) of individuals and their effects on disaster leadership were examined. A total of 1319 people participated in the study, including 402 employees working in Turkish Red Crescent and 917 others. As a result of the research, it was determined that a derived type of intelligence such as disaster response intelligence can be mentioned and this type of intelligence consists of "disaster preparedness and readiness intelligence" and "disaster team management intelligence" sub-

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Afet Yönetimi ve İklim Değişikliği Genel Müdürlüğü, Türk Kızılay, Ankara
İlgili yazar e-posta / Corresponding author e-mail: ysmarss@hotmail.com ORCID No:0009-0008-4326-8417

² Prof. Dr., OSTİM Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara
e-posta / e-mail: mustafa.polat@ostimteknik.edu.tr ORCID No:0000-0003-2187-2820

³ Dr., Kredi Garanti Fonu A.Ş., Ankara
e-posta / e-mail: ackmk0671@gmail.com ORCID No:0000-0003-2677-1930

dimensions. Again, as a result of the study, it was determined that the concept of disaster leadership could be mentioned and that disaster leadership consisted of the sub-dimensions of “fast and accurate decision making in disaster” and “disaster leadership characteristics”. The results of the study show that disaster response intelligence and psychological capital predict disaster leadership. In addition, except for psychological resilience and psychological capital, it was found that the other variables examined differed between men and women, and except for these two dimensions, the other results were in favor of men. In the study, the levels of disaster response intelligence, psychological capital and disaster leadership of Turkish Red Crescent employees were found to be statistically significantly higher than those of employees working outside the Red Crescent organization. These findings reveal that the knowledge and skills of Red Crescent workers in the disaster response process, combined with their leadership skills, contribute positively to effective disaster management and leadership processes. In the last part of the study, suggestions for further research and applications are made and discussed within the framework of the findings obtained in the study.

Keywords: Disaster, Disaster Leadership, Disaster Response, Intelligence Psychological Capital, TurkishRed Crescent

1. GİRİŞ

Afetler, insan hayatını ve toplumları derinden etkileyen olaylardır. Hem doğa hem de insan kaynaklı afetler, acil durumları beraberinde getirir ve toplumları hazırlıksız bırakabilir. Bu bağlamda, afet yönetimi ve liderliği, bu zorlayıcı durumlarla baş etmeye yönelik stratejilerin ve liderlik yeteneklerinin incelendiği kritik bir alanı oluşturmaktadır.

Bu çalışma, afet müdahale süreçlerinde etkili liderlik ve müdahale yeteneklerini anlamak amacıyla tasarlanmıştır. Afet durumlarında etkili bir şekilde müdahale edebilmek, özellikle liderlik vasıfları ve çoklu zekâ türleri bağlamında ele alındığında karmaşık bir konudur. Liderlerin bu tür olağanüstü durumlarla başa çıkma yetenekleri ve farklı zekâ alanlarındaki güçlü yönlerinin, afetzedelerin ve toplumun hızlı bir şekilde toparlanmasına büyük ölçüde katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Çalışma, afete müdahale sürecinde afete müdahale eden bireylerin psikolojik sermaye düzeylerinin afete müdahale zekâlarıyla nasıl etkileşime girdiğini ve bu etkileşimin afet müdahale süreçlerine ve afet liderliğine nasıl yansıdığını incelemektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışma, afet yönetimi ana başlığı altında, afet liderliği, psikolojik sermaye ve afete müdahale zekâsı konularını kapsamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde değişkenlerin kavramsal çerçevesi çizilecektir.

2.1. Afet ve Afet Yönetimi

Afet, bir toplumun altından kalkabileceği kapasitenin üzerinde güç ve kaynağa ihtiyaç duyulan ve birden çok kurumun bir araya gelerek koordineli bir şekilde müdahale etmesini gerektiren olaylar olarak tanımlanabilir. Bu durum toplumları olumsuz yönde etkileyen ve meydana gelmesi istenmeyen bir tehlikenin vuku bulmasının bir sonucudur.

Afetler doğa ya da insan kaynaklı, ani olarak gerçekleşen veya bir sürecin sonunda meydana gelen, yaratmış olduğu sarsıcı etki ile toplumu derinden etkileyen olaylar olarak tanımlanabilir (CAL E.M.A., 2008). Bir diğer ifade ile afet, yaşam kaybına, insanın acı çekmesine, kamu ve özel mülk

hasarına, sosyal ve ekonomik bozulmalara sebep olan olaylardır. Meydana gelen afetler ve acil durum gerektiren olaylar, yerel kurumların mevcut kapasitesini aşan olaylar olarak da tanımlanabilir (FEMA, 1983). Afetler, çeşitli kurum ve kuruluşların uyumlu bir şekilde görev yapmasını gerektiren olaylardır ve bu olaylar, doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olarak insanlara zarar verip, fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olabilir.

Afet yönetimi, olası zararları ve riskleri azaltma amacıyla afetlere ve acil durumlara hazırlıklı olmayı içeren bir süreçtir. Afet yönetimi aynı zamanda afet sonrasında müdahale ve iyileştirme çalışmalarını da içeren bir süreçtir. Bu süreç, toplumdaki her kesimin ihtiyaçlarına uygun olarak planlanmalı, yönlendirilmeli, desteklenmeli, koordine edilmeli ve gerekli mevzuat ile kurumsal yapılar oluşturulmalı ya da bunlara göre gerekli düzenlenmeler yapılmalıdır. Afet yönetiminin etkin ve verimli biçimde uygulanabilmesi için toplumda yer alan bütün kurum ve kuruluşların belirlenmiş olan amaçlar doğrultusunda çaba göstermesi gerekir. Afet yönetimi bu amaçlara ulaşma ve kaynakları belirlenen bu ortak gaye etrafında yönlendirmeye yönelik bir işlemdir (Kadioğlu, 2008). Afet yönetimi hazırlık, müdahale ve iyileştirme olarak üç evreden meydana gelir. (Büyükkaracıoğlu, 2016).

2.2. Afet Liderliği

Afet liderliği, özellikle afet durumlarında hayat kurtaran insanların etrafındaki inşaları hızlı bir şekilde etkileyerek organize eden, afete etkili ve hızlı müdahalede bulunmaları için gerekli şartları oluşturan bir liderlik türü olarak düşünülmüştür. Yazında afet liderliğine ilişkin tafsilatlı bir araştırma olmadığı görülmüştür. Bu liderlik modelinin, kriz anlarında toplumun ihtiyaçlarını karşılamak, acil durumları yönetmek ve afet sonrası iyileşme sürecini koordine etmek amacıyla faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Afetlere müdahale eden insanlara liderlik yapan kişilerin hızlı ve doğru karar alma yeteneklerinin olmasının, dayanıklılık, empati ve etkili iletişim becerileri gibi özelliklere sahip olmalarının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Yanı sıra, afetzedelerle, basınla, ekip üyeleriyle, çoklu paydaşlarla etkili ve iyi bir iletişim halinde olma ve iş birliği sağlama, kaynakları etkili bir şekilde yönetme ve topluluğu motive etmekte afet liderliğinin önemli unsurlarından olduğu ifade edilebilir.

Afet liderinin değişen koşullara hızlı adapte olabilmesi, belirsizlikler karşısında sakinliğini koruyabilmesi ve baskı altında çalışabilme yeteneğinin yüksek olması beklenir. Bu liderlik türü aynı zamanda özellikle afet öncesi ve sonrası dönemlerde uzun vadeli hazırlık çalışmalarının yönetimini de içinde barındırır. Afet lideri, taktik ve operasyonel düzeyde olabileceği gibi toplumun güvenliğini sağlamak ve afet sonrası toparlanmayı desteklemek adına stratejik bir rol de üstlenebilecektir.

2.3. Afete Müdahale Türetilmiş Zekâsı

Çalışmanın konusunu afet liderliği ve afete müdahale türetilmiş zekâsı oluşturmaktadır. Afete müdahale türetilmiş zekâsı, yazında çoklu zekâ olarak ifade edilen Sözel-Dilsel Zekâ, Mantıksal-Matematiksel Zekâ, Görsel-Uzamsal Zekâ, Müziksel-Ritmik Zekâ, Bedensel-Kinestetik Zekâ, Kişisel-İçsel Zekâ, Kişilerarası-Sosyal Zekâ, Doğa Zekâsı ve Varoluşçu Zekâ türlerinin afetlerde kullanılması temelinde ele alınan türetilmiş bir zekâ türü olarak ifade edilebilir.

Çoklu zekâ türlerine afete müdahale kapsamında yeni bir zekâ türü eklemek gerekirse, bu zekâ türünün yeni bir zekâ türü olarak değil, farklı zekâ türlerinin bir kombinasyonu olması, yani onlardan türetilmesi gerektiği ifade edilebilir. Bu zekâ türündeki bireylerin özellikle afet müdahale durumlarında etkili olmayı destekleyen özel yetenekleri olması beklenir. Önerilen “Afete Müdahale Türetilmiş Zekâsı” hayat kurtarmayı da içerecek şekilde riskli durumlarda ve kriz anlarında liderlik rolü üstlenen bireylerin sahip olması gereken belirli özellikleri de içermektedir.

Afete müdahale türetilmiş zekâsının, türetilmiş bir zekâ türü olarak olağanüstü durumlar ve afet anlarına hızlı ve etkili bir şekilde müdahale edebilme yeteneğini ifade eden bir zekâ türü olması beklenmektedir. Bu zekâ türü, liderlik, kriz yönetimi ve insan yönetimi becerilerini de içinde barındırır.

Afete müdahale türetilmiş zekâ düzeyi yüksek bireylerin, stres altında sakin kalabilme, hızlı kararlar alabilme yeteneği, ekip koordinasyonunu sağlama ve kaynakları etkili bir şekilde yönetme yeteneklerine sahip olmaları beklenebilir. Duygusal zekâ, iletişim becerileri ve empati gibi sosyal yeteneklerin de afete müdahale türetilmiş zekâsının önemli bileşenleri arasında olduğu değerlendirilmektedir.

Afete müdahale türetilmiş zekâsı, afet durumlarında liderlik rolü üstlenecek kişilerin ihtiyaç duyduğu özel yeteneklere vurgu yapmaktadır. Bu zekâ türü afet müdahale süreçlerine özgü zorluklarla başa çıkma ve toplumları hızla toparlama kapasitesine sahip liderleri belirleme amacına yönelik bir perspektif sunmaktadır. Geliştirilen afete müdahale türetilmiş zekâsının afet yönetimi ve liderlik eğitimi alanlarında daha spesifik ve hedeflenmiş bir yaklaşımın geliştirilmesine katkıda bulunması hedeflenmektedir.

2.4. Psikolojik Sermaye

Psikoloji biliminin pozitif yaklaşımı, işgücü yönetimini etkileyerek pozitif örgütsel davranış ve psikolojik sermayenin oluşumunu teşvik etmiştir. Psikolojik sermaye, örgüt içinde olumlu davranışların bir parçası olarak ön plana çıkar; bireylerin performansını artırarak örgütsel başarıya olumlu yönde katkı sağlar. Bu kavram, işgücünün güçlü yönlerini ve psikolojik kapasitelerini ölçebilme, geliştirebilme ve yönetebilme imkânı sunar (Akçay, 2011; Turner ve Barling, 2002).

Psikolojik sermaye; umut, öz-yeterlilik, dayanıklılık ve iyimserlik olarak ifade edilebilecek dört bileşenden oluşur. Bu kelimelerin İngilizce karşılıklarının (hope, efficacy, resilience ve optimism) baş harfleri HERO kısaltmasını oluşturur. Umutsuzluk, öz-yetersizlik, olumsuz açıklamalar ve olumsuz gelecek beklentilerine karşı bir kontrast oluşturan bu özellikler, psikolojik sermayenin HERO (kahraman) olarak nitelendirildiği bir yapı oluşturur. HERO yani psikolojik sermaye, bireyin kim olduğunu ve potansiyel benliğini geliştirerek bir kahramanlık hikayesini ifade eden bir kavram olarak ifade edilebilir (Luthans, 2012).

Psikolojik sermaye, geliştirilebilen ve yönlendirilebilen kişisel ve örgütsel özellikleri tamamlayıcı bir nitelik taşır (Gardner, 1999; Gardner, 2004; Gardner, 2006; Luthans, 2002). Pozitif sermaye alanında yapılan araştırmalar hem kişisel hem de örgütsel boyutta bireylerin performansında pozitif sonuçlar doğuran bir yapı olduğunu desteklemektedir. Luthans (2002), adaletsizlik, stres, şiddet, tükenme, yabancılaşma, değişime direnç vb. negatif etkilerin var olduğunu ifade eder. Ayrıca, Luthans vd., (2007), psikolojik sermayenin, bireylerin "kim olduğu"na odaklanmak yerine "kim olacaklarına" odaklandığını özellikle belirtir.

Psikolojik sermaye kavramı, bireylerin olumlu özelliklerini bir bütün olarak ifade ederken, aynı zamanda bu özelliklerin gelişime açık olduğunu vurgulamaktadır. İş yaşamında, bireylerin performanslarının sürdürülebilirliği açısından insan kaynaklarının iyi yönlerini ve psikolojik kapasitesinin ölçülmesi, geliştirilmesi ve iyi bir şekilde yönetilmesine odaklanan uygulamalar ve çalışmalar, psikolojik sermayenin olumlu etkilerini beraberinde getirmektedir (Luthans vd., 2007).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

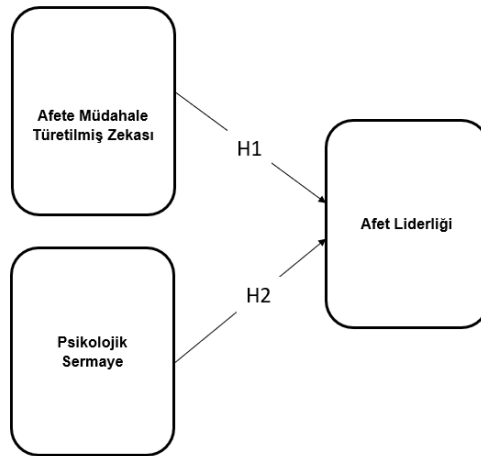
3.1. Araştırmanın Modeli

Afetler, toplumların kısa sürede altından kalkamayacağı kadar büyük güç ve kaynağa ihtiyaç duyulan, toplumsal ve bazen de küresel anlamdaki kurum ve ülkelerin bir araya gelerek koordineli şekilde müdahalede bulunmalarını gerekli kılan olaylardır. Afetlere müdahalede önemli hususlardan biri afete müdahale eden insanların müdahaledeki yeterlikleridir. Zamanın kısa ve sonuçların ağır olması karşısında müdahale yeterliği oldukça önem arz eden bir husustur. Bir diğer önemli konu ise koordineli çabaları yürütecek liderliğin gerekliliğidir. Afete müdahale ederek kısa sürede etkin çalışmalar yürütmeyi, insan hayatını kurtarmayı ve kısa sürede normal hayata geçişi destekleyen bu liderlik türüne “Afet liderliği” adı verilebilir. Afet liderliğinin incelenmesi ve bu yeni liderlik modelinin özelliklerinin ortaya konması bu çalışmanın ana amaçlarından biridir.

Bireylerin, kurumların ve toplumların afetlere müdahale hazırlık düzeyleri, afet sonrasında kısa sürede olaya müdahale ederek insan hayatını kurtarmalarının bir diğer unsurunun “Afete Müdahale Zekâsı” olabileceği değerlendirilerek, araştırmanın ikinci değişkeni olarak bu kavram belirlenmiştir. Hazır bulunuşluk düzeyi yüksek bireylerin; afet sonrasında kısa sürede hızlı kararlar verebildikleri, hesaplı risk üstlenerek hayat kurtarmada etkin rol oynadıkları, durumsal farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu ve hayat kurtarmada tüm yetkinliklerini kullandıkları görülmektedir. Tezin yazarının yazında çoklu zekâ olarak ifade edilen zekâ türlerinin hangisinin/hangilerinin afetlerde etkin olabileceğine ilişkin akademik merakı, türetilmiş bir zekâ türü olarak “Afete Müdahale Zekâ”sının önerilmesi sürecini getirmiştir. Böylece araştırmanın ikinci değişkeni “Afete Müdahale Türetilmiş Zekâsı” olarak belirlenmiştir.

Afetlerde bireylerin hazır bulunuşluk düzeyleri ile ilgili bir diğer husus ise pozitif olarak süreci etkileyeceği düşünülen psikolojik sermaye kavramı olmuştur. Afette hayat kurtarmak için bireylerin “umut”larını kaybetmemeleri ve afete müdahale sürecinin etkin olarak yürütülebilmesi için bireylerin “psikolojik dayanıklılık” düzeylerinin yüksek olması gereği bu değişkenin iki boyutunun araştırmaya dâhil edilmesini gerekli kılmıştır. Bu şekilde araştırmaya afetlerde umut ve psikolojik dayanıklılık çerçevesinde psikolojik sermaye ile afete müdahale türetilmiş zekâsının afet liderliği üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda çalışmanın modeli Şekil 1’deki gibi oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.2. Örneklem

Çalışma çevrim içi olarak (Google form kullanılarak) gerçekleştirilmiş ve araştırmaya 402'si Kızılay çalışanı ve 917 diğer olmak üzere toplam 1319 kişi katılmıştır. Katılımcıların %64'ü (844 kişi) erkek ve %36'sı (475 kişi) kadındır. Araştırmaya katılanların %48'i 25-43 (633 kişi) ve %38'i ise (501 kişi) 45-55 yaş aralığındadır. 24 Yaş altı katılımcı sayısı 92 ve 55 yaş üstü katılımcı sayısı 93'tür. Katılımcıların yaş ortalaması 40,08'dir.

3.3. Araçlar

Yazında afete müdahale zekâsı ve afet liderliği değişkenlerine ilişkin bir ölçeğe rastlanmadığından bu çalışmada aynı zamanda bu iki ölçek yazar tarafından hazırlanmış ve yazına iki ölçek önerisinde bulunulmuştur.

Ölçeğin oluşturulması sürecinde öncelikle afetlerde gerekli liderlik türü için afet deneyimi olan uzman kişilerle görüşmeler yapılmış, tüm yerli ve yabancı yazın taranmış ve sonuçta afetlerle ilişkili 82 liderlik özelliği tespit edilmiştir. Bu 82 liderlik özelliklerinden hangilerinin ölçeğe dâhil edileceğine ilişkin ön çalışma 24 katılımcı ile yürütülmüştür. Bu çalışmaya kolayda örneklem yöntemiyle seçilen beş daha önce afet tecrübesi olmuş olan Kızılay görevlisi, beş afet yaşamış ve etkilenmiş vatandaş, dokuz akademisyen ve beş de afet tecrübesi olmayan vatandaş katılmıştır. Neticede 82 liderlik özelliğinden on tanesinin afet liderliği kapsamında yer alabileceği değerlendirilerek soru formu oluşturulmuştur.

Afete müdahale türetilmiş zekâsına sahip bireylerin, stres altında sakin kalabilme, hızlı kararlar alabilme yeteneği, ekip koordinasyonunu sağlama ve kaynakları etkili bir şekilde yönetme yeteneklerine sahip olmaları beklenebilir. Duygusal zekâ, iletişim becerileri ve empati gibi sosyal yeteneklerin de afet zekâsının önemli bileşenleri arasında olduğu değerlendirilmektedir. Afete müdahale türetilmiş zekâsı, afet durumlarında liderlik rolü üstlenecek kişilerin ihtiyaç duyduğu özel yeteneklere vurgu yapmaktadır. Bu zekâ türü afet müdahale süreçlerine özgü zorluklarla başa çıkma ve toplumları hızla toparlama kapasitesine sahip liderleri belirleme amacına yönelik bir perspektif sunmaktadır.

Geliştirilen afete müdahale türetilmiş zekâsının afet yönetimi ve liderlik eğitimi alanlarında daha spesifik ve hedeflenmiş bir yaklaşımın geliştirilmesine katkıda bulunması hedeflenmektedir. Afete müdahale türetilmiş zekâsını ölçmek için yazındaki çoklu zekâ (Sözel-Dilsel Zekâ, Mantıksal-Matematiksel Zekâ, Görsel-Uzamsal Zekâ, Müziksel-Ritmik Zekâ, Bedensel-Kinestetik Zekâ, Kişisel-İçsel Zekâ, Kişilerarası-Sosyal Zekâ, Doğa Zekâsı ve Varoluşçu Zekâ türlerine ilişkin 27 sorudan oluşan) bir test bataryasından istifade edilmiş, yine kolayda örneklem yöntemiyle seçilen ancak afet liderliği ölçeği çalışmasına katılmayan beş daha önce afet tecrübesi olmuş olan Kızılay görevlisi, beş afet yaşamış ve etkilenmiş vatandaş, beş akademisyen ve beş de afet tecrübesi olmayan vatandaş olmak üzere yirmi kişiyle çalışma yürütülmüştür. Neticede beş zekâ türünde on beş sorudan oluşan türetilmiş bir zekâ türü olarak afete müdahale zekâsı ölçeği oluşturulmuştur.

Psikolojik sermaye ölçeği için ise yazında yer alan bir ölçekten (Atilla ve Dönmez, 2022) istifade edilerek, ölçeğin afetlerde önem arz eden iki boyutu (umut ve psikolojik dayanıklılık) çalışmaya dâhil edilmiştir. İyimser olma ve özyeterlik alt boyutlarının afet faaliyetlerine etkisinin dolaylı olacağı ve/veya etkisinin olmayabileceği değerlendirildiğinden çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu kapsamda kullanılan iki boyutlu psikolojik sermaye ölçeği on yedi sorudan oluşmaktadır.

3.4. İşlem

Afet liderliği ve afete müdahale türetilmiş zekâsı ile psikolojik sermaye değişkenlerinin yer aldığı bu çalışmanın yürütüleceği kurumun seçimi de özenle yapılmıştır. Afetlerde bu denli önemli olduğu düşünülen bu üç kavramın bir tezde bulunması ve tezin diğer katılımcıların yanında Türk Kızılay örnekleminde de gerçekleştirilmesi çalışmanın önemini göstermektedir. Araştırma çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın konusu, bireylerin psikolojik sermaye (umut ve psikolojik dayanıklılık boyutları) ile afete müdahale türetilmiş zekâsının afet liderliği üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu maksatla hazırlanan ölçekler ile 402 Kızılay ve 917 diğer katılımcı olmak üzere toplam 1319 kişiye ulaşılmıştır. Katılımcılardan anketler çevrim içi olarak Google formlar kullanılarak alınmıştır. Örneklem yeterliği kapsamında gerekli inceleme ve hesaplar yapılmış ve ulaşılan kişilerin sayısının her iki örneklem için de yeterli olduğu görülmüştür.

Çalışmada tanımlayıcı istatistikler, normallik testleri, faktör analizi, güvenirlik analizi, korelasyon analizi, Kruskal Wallis testi ile lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışmayı yürütürken SPSS 22.0 programından faydalanılmıştır.

4.BULGULAR

Araştırmaya katılan 1319 kişinin %64' ü erkek ve %36'sı kadındır. Katılımcıların yaş ortalaması 40,08 olup %48'i 25-43 yaş aralığındadır. Ayrıca %46'sı lisans mezunu, %30'u Türk Kızılay çalışanı olup daha önce afete maruz kalan kişi oranı ise %40 olmuştur. Katılımcıların %30' u STK (Kızılay) çalışanı, %19'u kamu, %18'i özel kurum çalışanı, %15'i emekli, %11'i akademisyen ve %7'si ise öğrenci, çalışmayan ve ev hanımıdır. Bu kapsamda elde edilen sonuçların afet deneyimi kapsamında önemli olduğunu ifade etmek mümkündür.

4.1. Faktör Analizi Sonuçları

4.1.1. Afete Müdahale Türetilmiş Zekâsı

Afete müdahale türetilmiş zekâ ölçeğini geliştirmek amacıyla, öncelikle McClellan ve Conti'nin (2008) Multiple Intelligence Survey (Çoklu Zekâ Ölçeği) üzerine yapılan çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu incelemenin ardından, her bir zekâ alanı için 27 maddeden oluşan ve 3 gruptan oluşan bir anket belirlenmiştir. Bu gruplardaki her biri, ilgili zekâ alanına özel 9 madde içermektedir. Anket, Türk Kızılay afet personeli, afete maruz kalmış bireyler, akademisyenler ve afete maruz kalmamış vatandaşlardan oluşan dört farklı grupta uygulanmıştır. Bu anketle birlikte, bu maddeler üç ayrı gruba ayrılarak, Afete Hazırlık, Afete Müdahale ve Afet Sonrası olmak üzere değerlendirilmeleri istenmiştir. Toplamda 4 grupta toplam 24 kişiden oluşan her bir gruba yönelik, ilk etapta çoklu zekâ ölçeği maddeleri, ikinci etapta ise afet safhalarına özgü sorular yönlendirilmiştir. Elde edilen verilere göre, bir afet zekâ türünde bulunması istenen ve beklenen ağırlıklı cevaplanan ilk 15 madde belirlenmiştir.

Faktör Analizi sonuçlarına göre “Afete Müdahale Türetilmiş Zekâsı” iki boyut altında toplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre afete müdahale türetilmiş zekâsının iki boyutu Afete Hazırlık ve Hazır Bulunurluk Zekâsı (AHHBZ) ve Afet Takım Yönetimi Zekâsı (ATYZ) olarak isimlendirilmiştir (Tablo-1). Analiz sonucunda KMO örneklem yeterliği testi sonucu 0,902 ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır.

Tablo 1. Afete Müdahale Türetilmiş Zekâsı Ölçeği Açıklanan Varyans Tablosu

Açıklanan Toplam Varyans									
Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri			Karesel Yüklerin Çıkarım Toplamı			Karesel Yüklerin Rotasyon Toplamı		
	Toplam	% Varyans	Toplam %	Toplam	% Varyans	Toplam %	Toplam	% Varyans	Toplam %
1-AHHBZ	4,818	48,177	48,177	4,818	48,177	48,177	4,097	40,969	40,969
2-ATYZ	1,295	12,954	61,131	1,295	12,954	61,131	2,016	20,162	61,131
Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi									

İki faktör grubunun toplam açıkladığı varyans yüzdesi %61,131 olmuştur. Faktör grupları ve bu grupları oluşturan faktörler (sorular) ile her bir faktörün faktör yükleri Tablo-2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Afete Müdahale Türetilmiş Zekâsı Ölçeği Faktör Yükleri Tablosu

Afete Hazırlık ve Hazır Bulunuşluk Zekâsı-AHHBZ		Afet Takım Yönetimi Zekâsı-ATYZ	
Faktör	Faktör Yüğü	Faktör	Faktör Yüğü
Hayatla ilgili soruları tartışmak	,882		
Hayatın anlamı ile ilgili sorular sormak	,847		
Çeşitli sosyal etkinliklere ve kulüp etkinliklerine katılmak	,749		
Bir konuyla duygusal bağ kurarak en iyi şekilde öğrenmek	,740		
Düzenli yaşam tarzına sahip olmak	,725		
Sosyal adalete ilişkin sorunlarla ilgilenmek	,684		
Başkalarıyla etkileşim içinde olarak öğrenmek	,599		
		İyi bir takım oyuncusu olmak	,835
		Sistem ve yapı kurmak	,720
		Adil olmak	,626
Açıklanan Varyans %	40,969	Açıklanan Varyans %	20,162
Açıklanan Toplam Varyans		%61,131	
Özdeğer	4,818	Özdeğer	1,295

4.1.2. Psikolojik Sermaye

Psikolojik sermaye kavramı “bireyin pozitif psikolojik gelişme hali” olarak ifade edilebilir. Psikolojik sermaye bireylerin kalıplaşmış kişilik özelliklerinden farklı olarak “değiştirilip geliştirilebilen” yönleri odaklanıldığı bir alandır. Bireylerde özellikle deneyim ve bilgi artışıyla beraber kişinin kendisi ile ilgili oluşturduğu değerlerde artış olacağı değerlendirilmektedir.

Afete müdahale türetilmiş zekâsı ve afet liderliği alanları temelinde, bir afetzedeyken ve afete müdahale eden liderken, psikolojik sermaye bileşenleri olan özyeterlilik, umut, iyimserlik ve dayanıklılık gibi 4 faktörün önemli olduğunu söylemek mümkündür. Psikolojik Sermaye Algıları Ölçeği: Atila ve Dönmez (2022)’den alınan anket soruları uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Faktör Analizi sonuçlarına göre “Psikolojik Sermayenin” iki alt boyutunun (Umut ve Psikolojik Dayanıklılık) geçerlilik analizleri yapılmıştır.

Umut ve psikolojik dayanıklılık alt boyutlarının afetlerde doğrudan etkisi olacağı değerlendirildiğinden Psikolojik Sermaye ölçeğinin bu iki boyutu çalışmaya dâhil edilmiştir. Analiz sonucunda bu iki boyutu içeren Psikolojik Sermaye ölçeğinin KMO örneklem yeterliği testi

sonucu 0,901 ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Ölçeğin orijinali 2 boyutlu olduğundan analiz esnasında iki faktöre zorlanarak elde edilen sonuçlar Tablo-3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Psikolojik Sermaye Ölçeği Açıklanan Varyans Tablosu

Açıklanan Toplam Varyans									
Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri			Karesel Yüklerin Çıkarım Toplamı			Karesel Yüklerin Rotasyon Toplamı		
	Toplam	% Varyans	Toplam %	Toplam	% Varyans	Toplam %	Toplam	% Varyans	Toplam %
1-Psikolojik Dayanıklılık	4,439	55,491	55,491	4,439	55,491	55,491	3,147	39,334	39,334
2-Umut	,891	11,139	66,630	,891	11,139	66,630	2,184	27,296	66,630
Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi									

İki faktör grubunun toplam açıkladığı varyans yüzdesi %66,630 olmuştur. Faktör grupları ve bu grupları oluşturan faktörler (sorular) ile her bir faktörün faktör yükleri Tablo-4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Psikolojik Sermaye Ölçeği Faktör Yükleri Tablosu

Faktörler Grubu 1 (Psikolojik Dayanıklılık)		Faktör Grubu 2 (Umut)	
Faktör	Faktör Yüğü	Faktör	Faktör Yüğü
• Stresle başa çıkabilirim	,866		
• Çevredeki olumsuzluklarla mücadele edebilirim	,861		
• Zorlukların üstesinden gelirim	,729		
• Benim için aşılamayacak sorun yoktur	,686		
• Çevremdeki bir sorun için yapıcı katkılar sağlarım	,649		
		• Amacıma ulaşmak için bir yol seçerim	,831
		• Belirlediğim yolda ilerleyecek yeteneğim vardır	,773
		• Yaşadığım problemlerin beni olgunlaştıracığına inanırım	,630
Açıklanan Varyans %	39,334	Açıklanan Varyans %	27,296
Açıklanan Toplam Varyans		% 66,630	
Özdeğer	4,439	Özdeğer	0,891

4.1.3. Afet Liderliği

Afet liderliği kapsamında literatürde yapılan tarama sonucunda 82 farklı liderlik özelliği tespit edilmiş ve 24 kişi üzerinde yapılan pilot çalışma sonuçları 20 liderlik özelliğinin afet liderliği için önem arz ettiği değerlendirilerek 10 soruluk ölçek oluşturulmuştur.

Ölçek, başlangıçta hızlı-doğru karar ve lider tutumu olarak iki faktörlü bir yapıda tasarlanmıştır. Afet liderliği ölçeği oluşturulmasını müteakip, oluşturulan soru seti 1319 kişiye uygulanmıştır. Bu kişilerden 402'si Kızılay çalışanı, diğer 917 kişi ise Kızılay çalışanı olmayan kişilerdir. Anket yanıtlarından sonra çıkan ağırlıklı sonuç neticesinde belirlenen 10 özelliğin 8'i daha fazla tercih edilmiş 5. ve 9. Liderlik özellikleri oluşturulmuş ölçekten çıkarılmıştır.

Faktör Analizi sonuçlarına göre "Afet Liderliği" de iki boyut altında toplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre afete müdahale türetilmiş zekâsının iki boyutu Afet Liderlik Özelliği (ALÖZ) ve Afette Hızlı ve Doğru Karar Verme (AHDKV) olarak isimlendirilmiştir. Analiz sonucunda Afet

Liderliği ölçeğinin KMO örneklem yeterliği testi sonucu 0,874 ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır (Tablo-5).

Tablo 5. Afet Liderlik Ölçeği Açıklanan Varyans Tablosu

Açıklanan Toplam Varyans									
Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri			Karesel Yüklerin Çıkarım Toplamı			Karesel Yüklerin Rotasyon Toplamı		
	Toplam	% Varyans	Toplam %	Toplam	% Varyans	Toplam %	Toplam	% Varyans	Toplam %
1-Afet Lider Özelliği	3,805	47,560	47,560	3,805	47,560	47,560	2,567	32,092	32,092
2-Afette Hızlı ve Doğru Karar Verme	1,134	14,170	61,730	1,134	14,170	61,730	2,371	29,638	61,730

Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi

İki faktör grubunun toplam açıkladığı varyans yüzdesi %61,730 olmuştur. Faktör grupları ve bu grupları oluşturan sorular ile her bir sorunun faktörü Tablo-6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Afet Liderlik Ölçeği Faktör Yükleri Tablosu

Faktörler Grubu 1 (Afet Lider Özelliği-ALOZ)		Faktör Grubu 2 (Afette Hızlı ve Doğru Karar Verme (AHDKV))	
Faktör	Faktör Yüğü	Faktör	Faktör Yüğü
Çeviklik	,792		
Özgeci olmak	,777		
Adanmışlık	,777		
Cesur olmak	,688		
		Kriz/Risk Yönetebilmek	,796
		Anlık çözümler üretmek	,777
		Doğru karar vermek	,720
		Pratiklik	,651
Açıklanan Varyans %	32,092	Açıklanan Varyans %	29,638
Açıklanan Toplam Varyans		% 61,730	
Özdeğer	3,805	Özdeğer	1,134

4.2. Güvenirlik ve Korelasyon Analizi Sonuçları

Araştırmanın üç temel değişkeni ve altı alt boyutunun tamamının güvenirlik analizleri Yüksek (0,637-0,891 aralığında) çıkmıştır. Ana değişkenlerin güvenirlik analizleri Afete Müdahale Türetilmiş Zekâsı (0,877), Psikolojik Sermaye (Umut ve Psikolojik Dayanıklılık-0,880) ve Afet liderliği (0,832) olarak tespit edilmiştir. Korelasyon analizi neticesinde tüm değişkenler ile alt boyutlarının birbirleri ile korelasyonlarının şiddeti orta düzeyde (0,254-0,642 aralığında) ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Korelasyon tablosu ve Güvenirlik Analizleri sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

4.3. Hipotez Testi Sonuçları

Hipotez-1'in Testi:

Araştırmanın birinci hipotezi afete müdahale türetilmiş zekâsının afet liderliğini yordayıp yordamadığını test etmek üzere oluşturulmuştur. Afet liderliği değişkeni normal

dağılmadığından, ikili sıralı (ordinal) bir değişken haline getirilmiştir. Bağımlı değişkenin sıralı olduğu durumlarda lojistik regresyon uygulanır (Tabachnick ve Fidell, 2001, s. 454). Çünkü lojistik regresyonda doğrusal regresyonun temel varsayımlarının (normallik, ardışık bağımlılık, değişen varyans vb.) sağlanması gerekmez (Agresti, 2002). Bu kapsamda hipotez lojistik regresyon temelli olarak test edilmiş ve elde edilen sonuç Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 7. Korelasyonlar (Parametrik Olmayan Veriler İçin Spearman Rho Testi) ve Güvenirlik Analizleri

Spearman rho	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1.Cinsiyet	1,000													
2.Yaş	,288**	1,000												
3.Eğitim	,073**	,160**	1,000											
4.Kızılay Çalışanı	,175**	,251**	,212**	1,000										
5.Afete Maruz Kalma	,047	,027	-,008	,131**	1,000									
6.Afete Haz. ve HB Zekâsı	-,158**	-,097**	-,205**	-,548**	-,034	(0,891*)								
7.Afete Takım Yön. Zekâsı	-,076**	-,056*	-,057*	-,315**	-,035	,513**	(0,637*)							
8.Afete Müd. Takım Zekâsı	-,141**	-,087**	-,179**	-,541**	-,034	,960**	,716**	(0,877*)						
9.Afet Liderlik Özelliği	-,145**	-,117**	-,094**	-,245**	,007	,387**	,449**	,450**	(0,800*)					
10.Afete hızlı ve doğru K.V.	-,202**	-,139**	-,124**	-,364**	-,034	,544**	,470**	,580**	,652**	(0,770*)				
11.Afet Liderliği	-,186**	-,133**	-,127**	-,364**	-,023	,546**	,496**	,592**	,815**	,947**	(0,832*)			
12.Psikolojik Dayanıklılık	-,072**	-,089**	-,116**	-,298**	-,022	,400**	,322**	,418**	,356**	,448**	,444**	(0,869*)		
13.Umut	,019	-,032	-,136**	-,324**	-,046	,432**	,306**	,437**	,321**	,420**	,422**	,660**	(0,716*)	
14.Psikolojik Sermaye	-,026	-,063*	-,140**	-,345**	-,036	,467**	,342**	,477**	,366**	,473**	,473**	,870**	,937**	(0,880*)

*p<0,05

**p<0,01

Tablo 8. Hipotez-1’in Sonuçları

Eşitlikteki Değişkenler							
Bağımlı	Bağımsız	B	S.E.	Wald	sd	Anl.	Exp(B)
Afet Liderliği	Çoklu Zekâ	2,364	,177	179,018	1	,0001	10,637
	Katsayı	-8,556	,744	132,375	1	,0001	,000

Lojistik regresyon sonuçları (Wald analizi) modelin anlamlı (Anlamlılık (p)<0,001) olduğuna işaret etmektedir. Sonuçta Afete Müdahale Türetilmiş Zekâsı Afet liderliğini yordamaktadır ve hipotez kabul edilmiştir.

Hipotez-2’nin Testi:

Araştırmanın ikinci hipotezi bireylerin psikolojik sermaye düzeylerinin afet liderliğini yordayıp yordamadığını test etmek üzere oluşturulmuştur. Hipotez regresyon temelli olarak test edilmiş ve elde edilen sonuç Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Hipotez-2’nin Sonuçları

Eşitlikteki Değişkenler							
Bağımlı	Bağımsız	B	S.E.	Wald	sd	Anl.	Exp(B)
Afet Liderliği	Psikolojik Sermaye	1,860	,160	135,188	1	,0001	6,422
	Katsayı	-6,360	,674	89,154	1	,0001	,002

Lojistik regresyon sonuçları (Wald analizi) modelin anlamlı (Anlamlılık (p)<0,001) olduğuna işaret etmektedir. Bu kapsamda hipotez kabul edilmiştir. Psikolojik sermaye afet liderliğini 6,422 kat artırmaktadır.

Sonuç: Bireylerin sahip oldukları psikolojik sermaye düzeyleri afet liderliğini yordar. (Hipotez 2-Kabul)

Hipotez-3, 4 ve 5'in Testi:

Kızılay, Türkiye’de afetle mücadelede rol alan en önemli sivil toplum kuruluşlarından. Kızılay çalışanlarının meslek yaşantıları boyunca çok sayıda afet ve afete müdahale kapsamında eğitim aldığı bilinmektedir. Bu kapsamda ortalama bir Kızılay çalışanının afet eğitim düzeyi, afet hazır bulunuşluk düzeyi, afet bilinci normal bir vatandaştan daha yüksek olması beklenir. Bu çerçevede Araştırmanın 3, 4 ve 5 hipotezleri Kızılay çalışanlarının afet liderlik, psikolojik sermaye ve afete hazırlık zekâ düzeylerinin Kızılay’da çalışmayanlara göre daha yüksek olacağına ilişkin hipotezi test etmek için oluşturulmuştur. Kızılay’da çalışanların ve çalışmayanların afet zekâ düzeyleri, psikolojik sermaye düzeyleri ve afet liderliği konusundaki tanımlayıcı istatistikleri aşağıdaki Tablo-10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Hipotez-3, 4 ve 5 İçin Temel İstatistikler

Grup İstatistikleri					
	Kızılay Çalışanı	Sayı	N	Ortalama	Std. Sapma
Afet Zekâsı	Evet	402	4,8363	,34848	,01738
	Hayır	917	4,3805	,46030	,01520
Psikolojik Sermaye	Evet	402	4,6883	,41740	,02082
	Hayır	917	4,3424	,51137	,01689
Afet Liderliği	Evet	402	4,9192	,22103	,01102
	Hayır	917	4,6906	,34488	,01139

Parametrik olmayan verilerin analizi için Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Hipotez-3, 4 ve 5’in Sonuçları

	Afete Müdahale Türetilmiş Zekâsı	Psikolojik Sermaye	Afet Liderliği
Ki-kare	386,173	156,403	56,730
Sd	1	1	1
Asymp. Anl.	,0001	,0001	,0001

Elde edilen sonuçlara göre Kızılay çalışanları ile çalışmayanların afete müdahale türetilmiş zekâ, psikolojik sermaye ve afet liderlik düzeyleri birbirinden farklıdır. Tablo 7’de elde edilen korelasyon analizi ve Tablo 10’daki temel analiz sonuçları incelendiğinde ise Kızılay’da çalışanların afete müdahale türetilmiş zekâ düzeylerinin, psikolojik sermaye düzeylerinin ve afet liderliği algılarının çalışmayanlardan istatistiksel olarak anlamlı şekilde yüksek olduğu değerlendirilmiştir.

H3 Sonuç: Kızılay’da çalışanların afet liderlik düzeyleri Kızılay’da çalışmayanlardan yüksektir.

H4 Sonuç: Kızılay’da çalışanların psikolojik sermaye düzeyleri Kızılay’da çalışmayanlardan yüksektir.

H5 Sonuç: Kızılay’da çalışanların Afete hazırlık zekâ düzeyleri Kızılay’da çalışmayanlardan yüksektir.

Araştırmada beş hipotez test edilmiştir. Tüm hipotezler kabul edilmiş ve Hipotez testi sonuçları Tablo-12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Hipotez Testi Sonuçları

Hipotez Nu.	Hipotez	Ret/Kabul
Hipotez-1	Bireylerin sahip oldukları afete müdahale zekâ düzeyleri afet liderlik düzeylerini yordar.	Kabul
Hipotez-2	Bireylerin sahip oldukları psikolojik sermaye düzeyleri afet liderlik düzeylerini yordar.	Kabul
Hipotez-3	Kızılay'da çalışanların afet liderlik düzeyleri Kızılay'da çalışmayanlardan yüksektir.	Kabul
Hipotez-4	Kızılay'da çalışanların psikolojik sermaye düzeyleri Kızılay'da çalışmayanlardan yüksektir.	Kabul
Hipotez-5	Kızılay'da çalışanların Afete hazırlık zekâ düzeyleri Kızılay'da çalışmayanlardan yüksektir.	Kabul

5. TARTIŞMA

Bu çalışma; afete müdahale süreçlerinde görev alacak kişilerin başarılı olabilmeleri için gereken zekâ türlerini ve liderlik vasıflarını incelemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda, öncelikle çoklu zekâ kuramı çerçevesinde afete müdahale eden kişilerin hangi zekâ türlerinin ön plana çıktığı ve hangi zekâ türlerine ihtiyaç duyulduğu analiz edilmiştir. Ayrıca, afet liderlerinin kriz anlarında sergilemeleri gereken hızlı karar alma, insan ilişkileri yönetimi, stratejik planlama, kriz iletişimi, eğitim ve hazırlık gibi kritik liderlik özellikleri üzerinde durulmuştur. Çalışma kapsamında Türk Kızılay'ın hem ulusal hem de uluslararası afet müdahale süreçlerinde bu kavramları nasıl ele aldığı değerlendirilmiş ve kurumun bu bağlamda liderlik ve zekâ yaklaşımlarını nasıl geliştirmesi gerektiğine yönelik öneriler sunulmuştur. Elde edilen bulgular, afet müdahale süreçlerinin daha etkin yönetilmesine ve afetzedelere sunulan hizmetlerin iyileştirilmesine katkı sağlamakta olup, afet liderliği ve zekâ türleri alanında literatüre yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın en temel iki bulgusu afete müdahale türetilmiş zekâsı ve afet liderliği gibi iki yeni kavramın yazında yer alma ihtimalinin belirmiş olmasıdır. Yapılan analizler neticesinde türetilmiş iki boyutlu bir afete müdahale türetilmiş zekâsı ile iki boyutlu afet liderliği kavramlarından bahsedilebileceği görülmüştür. Müteakip çalışmalarda afetle mücadelede hazır bulunuşluk düzeyini yükseltmede afetle ilgili görev yapan kurum ve kuruluşlarda bu iki değişkenin önemli yer tutacağı değerlendirilmektedir.

Araştırmada elde edilen bir diğer sonuç, afete müdahale türetilmiş zekâsı ve afet liderliği kavramlarının ölçülmesi için ilk defa oluşturulan ölçeklerin geçerlemelerinin de çalışmada yapılmış olmasıdır. İki boyutlu olarak geçerliliği kanıtlanan her iki ölçeğin alandaki çalışmalarda kullanılabileceği değerlendirilmektedir.

Araştırmada elde edilen bir başka sonuç (çoklu zekâdan türetilen bir zekâ türü olarak) afete müdahale türetilmiş zekâsının bir öncül değişken olarak afet liderliğini yordadığı ve bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın tasarım aşamasında da afete müdahale türetilmiş zekâsının bir öncül olarak afetlerde hazır bulunuşluk düzeyini etkileyeceği değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu kapsamda afete müdahale zekâsı diye ifade edilebilecek bir türetilmiş zekâ türünden bahsetmenin ve bu zekâ türünün yansımalarının afetlerde görev alabilecek bireylerde görmenin/tespit etmenin olanaklı olduğu ifade edilebilir.

Önemli sonuçlardan biri de psikolojik sermayenin (umut ve psikolojik dayanıklılık boyutları itibarıyla) afet liderliğini yordadığıdır. Bu sonuç, afet liderliği yapacak bireylerin teknik yeterlilik kapsamında afetlere hazırlıklı olmalarının yanında psikolojik olarak da afete hazırlıklı olmalarının

gerektiğine ilişkindir. Geleceğe ilişkin umut, afetlerde kurtarılmayı bekleyen bireylere ulaşmada önemli bir değişken olarak görülmektedir. Ayrıca çetin şartlarda bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının yüksek olması da afetlerdeki liderlik düzeyini olumlu olarak etkileyecektir. Bu durumda ilgili kurum ve kuruluşların afetlerde görev alacak bireylerin psikolojik dayanıklılıklarını artırıcı eylemler geliştirmesinin ve tedbirler almasının faydalı olabileceği değerlendirilmektedir.

Kızılay, Türkiye’de afetle mücadelede rol alan en önemli sivil toplum kuruluşlarından biridir. Kızılay çalışanlarının meslek yaşantıları boyunca çok sayıda afet ve afete müdahale kapsamında eğitim aldığı bilinmektedir. Türk Kızılay, ulusal ve uluslararası afet ve acil durumlara yönelik müdahale süreçlerinde kamu otoriteleri ve Uluslararası Kızılağac-Kızılay Hareketi ile iş birliği içinde çalışarak toplumun beslenme, gıda, barınma, sağlık ve hijyen gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik insani yardım faaliyetleri yürütmektedir. Ancak yalnızca acil müdahale süreçleriyle sınırlı kalmayarak, afetlere hazırlık ve kapasite geliştirme noktasında da geniş çaplı eğitim programları düzenlemektedir. Bu doğrultuda, afet yönetimi, kriz iletişimi, lojistik planlama, psikososyal destek, sağlık hizmetleri ve hijyen bilinci gibi kritik alanlarda düzenli eğitimler verilmekte, tatbikatlar gerçekleştirilmekte ve kurum içi ve toplum temelli kapasite artırıcı çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca, afetlere yönelik farkındalık oluşturmak ve toplumsal dirençliliği artırmak amacıyla eğitim merkezleri ve lojistik altyapılar oluşturularak uzun vadeli afet yönetim stratejileri uygulanmaktadır. (Türkiye Kızılay Derneği Tüzüğü, 2022). Bu kapsamda ortalama bir Kızılay çalışanının afet eğitim düzeyi, afet hazır bulunuşluk düzeyi, afet bilinci normal bir vatandaştan daha yüksek olması beklenir. Araştırmanın tasarımı aşamasında tezin yazarı da bu beklentiye destekleyici gözlemler yapmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Kızılay çalışanlarının afete müdahale türetilmiş zekâ, psikolojik sermaye ve afet liderlik düzeyleri Kızılay’da çalışmayanlara oranla istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek çıkmıştır. Buradan hareketle, kurumsal olarak afetlere hazırlıklı olmanın afet öncesinde (Hazır bulunuşluk), esnasında (hayat kurtarma) ve sonrasında (iyileştirme safhası) faydalı sonuçlar üreteceği değerlendirilebilir.

Bu araştırmaya başlarken afete maruz kalmanın afet liderliği, afete müdahale türetilmiş zekâsı ve psikolojik sermaye kapsamında afete maruz kalmama durumuna göre farklı sonuçlar üretebileceği tasarlanmıştır. Ancak elde edilen sonuçlar tasarım aşamasındaki bu sonucu desteklememektedir. Bu çalışma sonucunda afete maruz kalma dışında afet ile ilgili eğitim almanın daha etkili sonuçlar üretebileceği düşünülmektedir.

Psikolojik sermaye ve psikolojik sermayenin alt boyutu olan psikolojik dayanıklılık değişkeninde kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir fark olmadığı bu araştırmada elde edilen bir başka sonuçtur. Diğer tüm boyutlarda erkeklerin hazır bulunuşluk düzeylerinin (afete müdahale türetilmiş zekâsı, afet liderliği ve psikolojik sermayenin umut alt boyutu) kadınlara göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Buradan elde edilecek önemli bir sonuç afete hazırlık kapsamında hedef kitlelerin doğru belirlenmesidir. Bu çerçevede özellikle kadınlara yönelik özellikli hazır bulunuşluk düzeyini artırıcı tedbirlerin alınmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Müteakip süreçte afet liderliği, afete müdahale türetilmiş zekâsı ve psikolojik sermaye kapsamında elde edilen sonuç dışında başka değişkenlerin de araştırılmasının kavramın anlaşılmasına ve ilgili yazında doğru zeminde yer almasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Örneğin, kişilik özellikleri, değerler, kontrol odağı, çatışma yönetimi, diğer

liderlik teorileri gibi değişkenlerle ilişkilerinin yeni araştırmalara konu edilmesinin faydalı olabileceği değerlendirilmektedir. Örtük liderlik teorileri kapsamında çok geniş bir örneklemde yapılacak müteakip çalışmaların afet liderliği ile ilgili Türk toplumunun zihin ve kültür arka planındaki duygu ve düşüncelerini daha net ortaya koyabileceği kıymetlendirilmektedir. Bu kapsamda örtük liderlik teorileri ve gömülü teori perspektifindeki çalışmaların anlamlı sonuçlar üretebileceği ifade edilebilir.

Müteakip araştırmalarda türetilmiş bir zekâ türü olarak afete müdahale türetilmiş zekâsının çoklu zekâ kavramı ve test bataryasından farklı bir batarya ile ölçülmesinin anlamlı olacağı kıymetlendirilmektedir.

Afetlere müdahale zamanında bireyler doğal gruplar içinde yer alırlar. Bu kapsamda doğal gruplar kendiliğinden oluşur ve bu süreçte bazı kişiler doğal lider konumunda yer alırlar. Doğal liderlerin afete hazır bulunuşluk düzeyleri ve afete müdahale yetkinlik düzeyleri önem arz eden bir konudur. Doğal grupların oluşumu ve liderlik süreçleri ile afete müdahale ilişkisinin kurulmasının ve bu sürecin yasal zemininin (örneğin gönüllü süreçlerinin daha etkili işletilerek yurt genelinde afet liderleri yetiştirmesinin mevzuata dayalı hale getirilmesi) oluşturulmasının bu kapsamda faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Alan çalışmalarının AFAD ve diğer afetlerle ilgili kurumlarda yapılmasının, çalışmanın sonuçlarının daha etkili olarak değerlendirilmesine katkı sağlayacağı kıymetlendirilmektedir.

Afetler ve afetlere hazırlık konusunda daha fazla yol alması gereken bir ülke olarak Türkiye’de binalarla ilgili tedbirlerin dışında insan ve toplumla ilgili çalışmaların artmasının önemli olduğunu bir kez daha ifade etmekte fayda olduğu değerlendirilmektedir. Bu çalışma bu düşüncenin bir ürünü olarak, bireysel ve toplumsal hazır bulunuşluk düzeyine katkı sağlamak için tasarlanmıştır.

Bilgi Notu

Bu çalışma Yeşim Arslanoğlu’nun “Afete Müdahale Zekâsı ve Afet Liderliği Üzerine Bir Araştırma: Türkiye ve Türk Kızılay Örnekleme” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Ayrıca, Uluslararası Afetlerde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Kongresi’nde (Yüz yüze Kongre – İnönü Üniversitesi Turgut Özal Kongre ve Kültür Merkezi, Malatya, Türkiye), 12-13 Haziran 2024 tarihinde özet bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

- Agresti, A. (2002). An Introduction to Categorical Data Analysis, 2. Edition, New York: John Wiley & Sons.
- Akçay, M. (2011). Örgütsel Davranış. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Atila, F., & Dönmez, B. (2022). Psikolojik sermaye algıları ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23(1), 515-538.
- Büyükkaracıoğlu, N. (2016). Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Kriz ve Afet Yönetim Çalışmalarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 12, 195-219.
- CAL E.M.A. (California Emergency Management Agency). (2008). Glossary of Emergency Management Terms.

FEMA. (1983). Hazards Analysis for Emergency Management (Interim Guidance). Washington, DC: Federal Emergency Management Agency.

Gardner, H. (1999). Intelligence Reframed: Multiple Intelligences For The 21st Century. New York: Basic Books.

Gardner, H. (2004). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences (çev. E. Kılıç). (Zihin Çerçevesleri: Çoklu Zekâ Kuramı, 2. baskı). İstanbul: Alfa Yayınları. (Eserin orijinali 1983'te yayımlandı.)

Gardner, H. (2006). Multiple Intelligences: New Horizons. New York: Basic Books.

Kadıoğlu M. (2008). Modern, Bütünleşik Afet Yönetiminin Temel İlkeleri, (Ed.) Kadıoğlu, M. ve Özdamar, E. Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri, Ankara: JICA Türkiye Ofisi Yayınları No:2. S.10.

Luthans, F. (2002). Positive Organizational Behavior: Developing and Measuring Psychological Capital. İçinde K. S. Cameron, J. E. Dutton, & R. E. Quinn (Eds.), Positive Organizational Scholarship: Foundations of a New Discipline (pp. 57-75). San Francisco, CA: Berrett-Koehler Publishers.

Luthans, F. (2012). Positive Organizational Behavior and Organizational Effectiveness. Academy of Management Journal, 55(2), 323-340.

Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B., ve Norman, S. M. (2007). Psychological Capital: Developing the Human Competitive Edge. New York, NY: Oxford University Press.

Turner, N. ve Barling, J. (2002). Transformational Leadership and Moral Reasoning, Journal of Applied.

Türkiye Kızılay Derneği Tüzüğü, 26.04.2022 tarihli 17.02.2025 tarihinde <https://www.kizilay.org.tr/kurumsal/tuzugumuz> adresinden alınmıştır.

McClellan, J. A. ve Conti, G. J. (2008). Identifying the Multiple Intelligences of Your Students. Journal of Adult Education, 37 (1), 13-32.